

היום בו נקבר אבי*

עמלה עינת

היה יום חורף קשה. גשם צפוף ירד משעות הבוקר המוקדמות בלי הפסקה כמעט. והנסיעה לבית הקברות שבמושבה הרחוקה היתה מטרה לא קטן: העברת המלווים במעיליהם הלחים והתפוחים במכוניות המעטות והדחוסות, וההשתרכות בשבילי הבורן האדומים-דביקים שבחצר הקברים המוזנחת. אבל הוא התעקש על-כך ללא הפוגה במשך ימי מחלתו, עוד מתחילתם, כשאיש מאתנו לא התייחס ברצינות לאפשרות מותו הקרוב. קצת הצגה אצלו, כרגיל, אמרנו.

בימיו האחרונים התחנן ממש, ואפילו בשעותיו האחרונות. בלחש צרוד מפה מאומץ נשימה. על-יד אמה שלך, במושבה — הפגיע באמי כמעט עד לרגע השתתקותו הסופי. והיא, שטביעת ידה בלתי-נמנעת היתה אף מעיצוב דרך בריחתו זו, טרחה למקם את עמידתם של משתתפי הטקס במרווח הצמיג והצר שבין שתי חלקות הקבר, כך שלא ניתן היה להתעלם מראיית הקשר ומשמעותו. מאוחר יותר, בזמן הכנת המצבה, דאגה גם שהדברים ייחרטו שחור על אדום על גב הסלע שגוללה עליו. ואולם באותה שעה עצמה הוותה זווית העמידה רימוז דראמטי יחיד לנושא. פרט לו התנהל האירוע כמנהגו: (אם-גם בחיפזון מסוים בגלל הגשם המטריר והקור) שמיטת הגופה העטופה מעל לאלונקתה, הרף החיכוך בין יד לאי, מגע הריק, כיסוי, וקשקושי המלים מפי עורב התפילות השכור, ובמרחק נשימה — מצבת סבתי מרוקנת תוכה — גדע עץ סדוק-טיח עטוי אזוב לח שעל תקוות קרבתו התרפק אבי בימי מחלתו הארוכים.

בת מ"ג היתה כמותה — לשון החריטה — ובכדידות גמורה ירקה את ריאתה במוסד הרפואי שבמושבה זו המרוחקת. מה גדולים געגועי — קראה לי אחותה היחידה לא מכבר כפה רועד מתוך קרעי מכתביה שבכריכת המחברת הצהובה — מה נורא רצוני לראות את ילדי, וגם תמונה משלהם אין בידי. בסדר השורות עצמן לא הרשתה לי הקשישה אף להציץ — אני שוגה בפנטאזיות על ביקורם אצלי — רטט קולה באוזני — מדוע אף לא מלה אחת מהם כל הימים הארוכים האלה?

שמה מדפים ריקים ציטטה את שציטטה? אם כך או כך משכי זמנים רבים רחקה סבתי מילדיה, ודווקא אל אבי, שרק על סף גסיסתה הצטרף למשפחתה, נקשרה באהבה חמה, בהיפוך גמור לנוהג שנהגו בו שאר בני ביתה (חוץ מאמי, כמוכן). אולי בשל הגעגועים שנכרו בזמירותיו לבית שחלמה ולא עלה בידה, ואולי משום הדחייה שדחהו יוצאי חלציה ואישה בגלל נחיתות מוצאו, שמוכרת היתה לה היטב. שכן מקור הגאווה המשפחתית המוצהרת היה ללא ספק סבי — נצר רבני לשושלת כותבי הלכות שלגדולות נועד — והיא, רק ספיח-חן כפרי לידו, למרות הרמזים הברורים שהיו בדבר השפעתה על עצם עובדת עלייתו, שבשלה נולדה, כך אמרו. אם-כי לי לכשעצמי יש ספקות בנושא.

סבי נחשב כבר בתקופת הכרותו אותה למנהיג ציוני של ממש בעירו. גאומיו, על פי הפרוטוקולים שנתרו, קלחו ברהיטות נלהבת, ודעותיו — ללא סייג והיסוס, ובנוסף, בלט בקומתו ובהדר פניו. הוא היה איש גבוה, וזקוף-הליכה וכה מבט עד מאוד, על פי תיאורי סבתי. למרות שהיו בין בני המשפחה שנשבעו בדבר עיניים ירוקות (או כחולות), ומהתמונות שנתרו בהן נראה כינוני בקומתו ואפילו בעל רמזי כרס בלתי מבוטלים, לא ניתן להסיק דבר, שכן הדפסיהן לא בצבע נעשו בימים ההם, והעניין נשאר לפיכך בגדר ויכוח עד היום. ובעיני סבתי נראו שחורות לחלוטין, והיא הן ארוכות התבוננה בו ממקום ישיבתה מולו. לצורך לימודים הגיעה מכפרה אז אל העיר הגדולה, ומוקסמת נסחפה למועדונים, לחוגים שניהל בו. מפינתה הקבועה היתה תולה את ריסיה בקולו המרעים ובסופי השיעורים מתלווה אל שולי החבורה המתנהלת תוך דקב לא פוסק בסימטאות המושלגות, ומעריצה את אומץ לבו במפגשי הלחימה שבקרנות רחובותיהם של מתנגדיו. אינטליגנטים — היו מטיחים בהם ההם עם התקרבותם. ברחנים יהודים; אתנו פה תעמדו במאבק. רק בכוח נראה מי אנחנו לשונאינו. ולהוכחה מידית — כדורי שלג כחוש השערה מראשיהם של ההולכים. ואולם סבי המשיך גם ברגעים אלה, כך סופר, בצעדיו הגינוריים, ורק הרים עוד מעט את קולו שיישמע וייקלט היטב. הבעיה המרכזית — הבליט כל אחת מהמלים לעצמה — כיצד לאגד את כוחותינו סביב המטרות הלאומיות החשובות באמת. וראשית, סביב השפה העברית. כאשר לזו האחרונה, בה שלט

* פרק מנובלה

בעצמו באופן חופשי. היא היתה עבורו חוד הכידון לרעינו הציוני, וממנה אף נבעה העילה, ואולי גם הסיבה הממשית לתחילתו של הרומן הלוהט אותו ניהל — קצר ותכליתי — עם סבתי, ובעקבותיו הגשים במהירות בלתי-צפויה את תוכנית עלייתו ארצה. שכן למרות עסקנותו הציבורית הענפה לא האמין איש מבני משפחתו שדבריו, כמו אלה של חבריו, יצאו מכדי דברנות גרידא. ההבדל בין אגדה הזויה לבין מציאות-חיים ברורה היה לכולם. ישחק לו הנער בינתיים — אמרו ודאי הוריו הכבודים לעצמם. וייתכן שפך חש גם הוא בעומקו הישר של לבו. עובדה שניתן היה להסיק באופן חלקי מבין השיטין של מכתביו הראשונים מהארץ שנתגשמה אחרת למדי — חמה ומצחינה — מול תמונתה החקוקה מעבר לחליפתו המעונבת במולדתו הקרה והאצילית. סביר מאוד על-כן להניח שלולא פגש בסבתי והתאהב בה כפי שהתאהב, היה מתפוגג דחפו, או מתחלף באחר או לפחות הופך לדחוי-הגשמה לתקופה בלתי מוגבל. אלא שבאחד מהימים ההם אירע אירוע המכתב ששבה אותו וקבע את מגמות חייו. שלכשעצמי, נראה לי כאמור שהמספרים נהגו הגזמה בערך המקרה. ושפניה היפים של סבתי ושאר תכונות נשיותה שיחקו תפקיד לא קטן באותה התרחשות. אם-גם אפשרי בהחלט שאותו עניין הסב את תשומת עיניו לאלה, ואולי אף היווה תירוץ פתיחה מניח את הדעת וכן אישור לרשות שנטל לעצמו לעסוק כך ברגשותיו הפרטיים בימי מצוקה גורליים לעמו בהם אחריות הכלל — כפי שנהג להתבטא — חשובה מכול. ערב אחד, על-כל-פנים, שעה שסבתי נשארה ישובה במקומה בהפסקה שבין שיעוריו, והוא נתעכב עוד לדקות ליד שולחן ניירותיו עת ששומעיו האחרים יצאו לשאוף אוויר, שם לבו באקראי לעיסוקה בכתיבה. ומשעבר לידה בדרכו החוצה, כיוון את מבטו לדפיה תוך שהכין עצמו לנזיפה ראויה בדבר שימושה בשפת לועז (איזו שלא תהיה). אלא שמיד נזקק למרבית כוח העצירה הפנימי שהיה בו למראה האותיות העבריות העגולות ששפעו בקלות ובזריזות מתחת לציפורן עטה.

צילום: רותי ליבראך

מאיפה? למי? — פרץ בהתפעלות ספונטאנית שלא הספיק לעטפה בגינוני הג'נטלמניות שהיו נהוגים עמו.

לדוד בארץ-ישראל — ענתה. ובאותו מעמד, באותן דקות עצמן — כך הסיפור — הציע לה להתחבר עמו ולנסוע ביחד לדוד האמור. והיא, מתוך תדהמתה השתוקה, כנראה, נראתה לו מוכנה, למרות שלפי עדות אחת לפחות קשורה היתה אז בקשר אירוסין משפחתי לגבר אחר. ואולם סבי, שזכר ברגעים אלה את עיניה המעריצות הפעורות אליו משך השיעורים, לא מסוגל היה עוד לקחת בחשבון כל גורם נוסף, גם לו ידע עליו, ורק המשיך להתבונן בלתי-מאמין ובלתי נלאה בשורות העבריות המבצבצות מתחת לכפה המסתירה, וכבר היה הכול מוחלט בתוכו וכבר ראה עצמו כבעל זכויות מוגמרות לגביה.

אחותי יחידתי — כתבה לאחת שנותרה לה לאחר שנים, מבית-החולים במושבה המרוחקת — בתוך החמסין הכבד פה אני הוזה שוב את שבגללים הגעתי עד הנה. את האיש הזה רב החוכמה והחזון שהחליק דבריו אז באוזני ואת עיניו השחורות נתן בי עד לא ידעתי מה, ואת פתקאותיו טמן מתחת לחריץ דלתי מדי ערב. רבות בנות תלהגנה שפתנו — כתב לי — אך כולן עד אליך לא באו. ואני, לבי כבד מפני מעריציך הרבים השוחרים ודאי פתחך. ואנא אני בא מבעלת ביתך ומבט עיניה הקשה אלי?

אלא שלמרות חששו התיאורטי מפני מתחריו והריאלי — מעיקובה של אם-הבית הנזכרת שאחראית היתה לאותה פנימייה קטנה בה התגוררה סבתי, מצא סבי, כפי שניתן להבין על פי המשכם של הדברים, עוז ועורמה מספיקים כדי לחדור את מחסומי קודש הקודשים אל חדרה לבן-הסיד, ואף, כמסתבר כמעט במפורש, למיטתה צחת-הסדינים של נערת הזיויות.

איך בדיוק קרה מה שקרה? האם היו תכנוני הגבריים מוגדרים מראש, או שבדחף לא נשלט נהג בה בשעת פיתוי סוערת? וסבתי, האם כיוונה לכיווני וכיודעין פתחה דלתה אליו, שכן מבחינתה, יש לשער, למרות ביישנותה

הראשונה, לא היה סוד ביחסי המינים. הרי בת-כפר היתה שנהיר לה ברק עינו של הזכר בהתייחסותו. כל אלה, לא אפשר היה לברר במשפחתי מעולם. טאבו מוחלט מוטל היה בכיתנו על נושאים מעין אלה בכלל, ועל סיפור אהבתם של סבי וסבתי במודגש שמסתוריו אסורים היו בנגיעה עוד לפני פרק הסכין הדראמטי.

מה שנשאר בידינו כזכר ועדות יחידים לדרך איחודם המרתקת, הם מעט מרישומיו של סבי — קטע (אחרון מסוגו) במחברת שיריו שחורת-הכריכה השמורה מכל משמר עמי, ושלושה חלקי מכתבים שטרח להעתיק לתוכה כמנהגו עם כל כתוביו, המובאים כסדרם להלן:

קטע א': אך ילדה נפלאה, נעימה את / לכן חרוזי פה אלייך אשימה / אותם בראתי מדמעות עיניים / כי עם צרותיך אצרה / אז עיני ידמעו דמוע / אז זרם דמעותי הנורא / את לבי נוקב, פוצע / על כפי חלומי אשאך / לארץ שפניה כשמיכה ירוקה / בעשב כוסו / בשושנים עונפו / וקרני השמש עליה יגיהו / ונקודות זהב למעלה יופיעו / ירך לי הושיטי / יפת חיי / ענוגת נפשי הכרה כלבנה.

ובתחתית אותו עמוד הערה, שעשויה היתה לרמוז לסבתי, לו פוענחה נכונה עלי-ידה, על משהו מעתידותיה האפשריים עם כותבה: לא אוכל לעצור כרוחי, הוסיף סבי בשולי חיבורו הנמלץ, ואשאלה מיהו העלם אשר ראיתי חוץ לבית-מלונך אחמול, שגם פנה אלייך בדברים. ייסרני הבחור במבטו שהביט בך. לו אך לא ייסרתיני את בעינייך שתרז סביכו.

ובצמוד כמעט מבחינת תאריכה, האגרת הקונקרטיה רב-יתר הבאה: לעלמתי בהירת העיניים, מאז שיחנו האחרון לא פסקו הגיונות לבבי להסעירני, על דבר אותו רעיון, ורגלי מושכות אותי בלי חסך אל מעון גופך ורוחך הענוגים. לו תרשיני לבקרך כפעם בפעם למען אוכל לדון בו עמך ביחידות, גם-אם תקשה עלי מאד אח"כ עקירתי מעם פניך.

ובעקבות שני אלה, אגרת נרגשת בזו הלשון: אהובת לבי היחידה, אין עמי מלים לומר לך את חסדי אהבתך. נפשי בי חיה עד גדותיה. האומנם אני הוא שהייתי לבחירך? האמנם שפתי פין בשפמי לטפתי וידך היא שחמקה שפונותי, זו היד בחלומי לא נגעתי? ורוחך לבי באושר. גופי בעדניו. ואני אוסף כל כוחי שלא לסוב למקומך לפני השעה היעודה לי. אהבך עד כלות וגו'.

נרעש היה כמסתבר עד עומק אישיותו מחוויית אהבתם (שייתכן וראשונה היתה גם לו, למרות דרך חיזורו הבטוחה) ואולם, להבדיל זה רק לתקופה קצרה נותר בר-קיימא, על-פי קטע הכתובים הבא, הנושא תאריך של חודש מאוחר אחד בלבד, והמעמיד בסימן שאלה נכבד את עצם אמתו של קודמו: רעיית לבי הנאוהה — נפתחים דבריו כאן באחוזה מרוחקת משהו — הפתק ששיגרת אלי השליך מהומה בנפשי. ערבב עלי רוחי. איך הממת עשתונותי בסערך עד-כי לא נותר לנו מנוס עוד? ואני הן טרם גמרתי אומר בלבי בדבר עתידותי, ועתה באה זו וסתמה גוללנו. מה זאת עוללנו, וכיצד נודיע הדבר להורינו הכבודים אשר כל מעיינות חייהם צנעה וטהרה? הנושק ירך בעצב וגו'.

ובסמיכות זמנים לאלה ובחיפזון רב שיתואר עוד בהמשך, עלו השניים ארצה לשנות פרעון חלומם המייגעו. למרות שסבתי, יש לציין, על-אף נחיתתה הקשה מענן לבה אל צחיחות חייה שבכאן, גם ברגעי ימייה המרים ביותר, זכרה את שאמור היה לקרות עמה לצדו של אהובה, לו אכן קרה.

כה פָּבְדָה עלי נשימתי פה — עלה קולה החנוק מפי אחותה הקורא באוזני את הזיית מכתביה אחרי ימים רבים. כמו מספִי אוויר לוהטים סביב חזי. כמו הֶלֶם חומו של אישי מאז...

ואילו מה שנתממש לה מאותו חלום להוב לאורך כל שנותיה כאן, לא היה אלא חגיגת ערב קבועה אחת, אותה התיר לה אישה בסדר-הפסח השנתי, ושלקראתה הפיקה מארגיזה השמורים את כל שהספיקה לאסוף לתוכם בערגה רכה בתקופת ההכנות הקצרה שנותרה לה לפני עלייתם החפוזה — מפת שולחן מבהיקה ושאר כלים נוצצים שהיתה פורשת ברגשה גדולה מול פני אורחיו הרבים. (סבי להוט היה מתמיד אחרי טקסים המוניים, בתנאי שמקומו ברור בתוכם, כמובן).

רק באותן שעות שנתיות ובימים הטרודים שקדמו להן, נפרץ היה עבודה אפיק חיות כלשהו בסוהר הניכור שכפה עליה. בעיקר חיכתה לקטעי השירה שבהגדה שאולי את סדרי ילדותה העלו בה, ואולי את פיוט חייה שהפסידה. זו היתה כנראה גם הסיבה המרכזית, אם-גם לא היחידה, לאהבה המיוחדת שאהבה אותו עלם שהפך לימים לאבי, אשר שאר בני ביתה בהסתייגות רבה קיבלוהו לתוכם, כנזכר, אם לא למעלה מזה...

בן חזן שהתפקד לכלל חלוץ בחרה לה אמי, וכשהשתפך ב"מוֹ-שִׁי-הִי-בִיעֶקֶר הִרִית, עִקְרִית הִי-הֵהִית אִם הִבְנִים שִׁה-מִי-חָה, אִם הִבְנִים שִׁה-מִי-חָה" וכו', וכו', היו עיני סבתי נוהרות עד קרקעיתן מתוך פניה השקופים כבר אז בחיזורונן הסופי. ובשעת האכילה שאחר-כך — תאכל רחמיאי שלי, תאכל, ויושבי השולחן האחרים ובייחוד הווכחן שכבנים שעוד ידובר בו, ואחותו דחוקת הפנים, נוכרים במזלגותיהם ורוטנים רטינות של קנאה ומרירות שלא פגו מעולם. אף לא לאחר התייתמותם הכפולה, כאשר היה אבי היחיד ששמר על מסורתו של החג, ודאג לכַּנֵּס את כולם סביב שולחנו מדי שנה. בעיניים שפולות, כבימי נעוריהם, היו מחטטים בצלחותיהם השופעות בתבשילי אמי מזילי הריר, תוך סינונם, שתמיד היה הוא מפונק גדול, עוד אצל אמם החולה כל-יך, המנייריטט הזה. כך עד מותו ואפילו בלחש חורקני ליד קברו הפתוח שבצמוד למצבתה סחופת הטיח שלאחר שנות-דור.

עמר ברטוב

ילדה

בעור חלק
קמשי לָבָן
מחליקה היא
בעינים בורקות
פקרח
הזמן מתהפך
עמה
כמו באגם שקפא
אכל ממשית לזרם למטה
לחרק בלילה
כמו יצור שחי הרבה לפני שהעולם
קפא
מתוך גרון של סדק
בין קרח
לקרח
ובתוך העין במראה
עמק בפנים
גם לא הרוח
יש גרעין קטן
שחור
וזה אמה

רוח

נוקשת נוקשת
רוח
באצבע מעקמת
לא מבשר
או חמר פלשהו
ידוע

ברצועה דקה בין
המדבר והאוקיינוס
שורות
דקלים ברכות ומכוניות
עולם שנשימתו בנזין והמבורגרים
ורוח רע של זפת מתמר
מפיו

ובהלה
שעה קלה
להנחת אחד
בפנים אחד
בחוץ
לצאת אליה
מדעת זו
לדעת

לאהר

כוס בירה
וסיגריה
בבית-קפה
בתחנת רכבת
בעירה לאהר
ביער השחור
בפאדן-וירטמברג
שבגרמניה,
ישב אדם
עטור שפם
דומה לגנרל
ופועל איטלקי
דבר עם בלונדינית,
תורפי אחד
שחק במכונת
מזל
מול שני צעירים
במעילי עור מסמרים
שהביטו זה בזה
מבעד למסך עשן
בעוד מוֹנֶגֶת בריאת-בשר
עמדה שעונה על הדלפק:
כלב נקניק
אחד
רוה
חין מפתח לשלחן

אוטובוס

באוטובוס
בעיר אחת
שבגרמניה
ישבה נערה
פנייה חתומים
דמעות קטנות גולשות
לארץ
לחיה
סביבה ישבו
זקופים
וחתומי פנים
יתר הנוסעים;
כשירדה
אמרה זקנה אחת
לרעותה
בגרמנית,
הצעירים הללו
אינני מכינה